

Адміністративне право і процес, фінансове право; інформаційне право
УДК 342.92

Пащенко Петро Миколайович

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Навчально-наукового інституту

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Pashchenko Petro

Postgraduate Student, Department of Public Law and Humanities

Educational and Scientific Institute

V.I. Vernadsky Taurida National University

ORCID: 0009-0003-8356-4185

**ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В СИЛАХ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**
**STRATEGIES FOR OVERCOMING LEGAL NIHILISM IN UKRAINE’S
DEFENCE FORCES**

***Анотація.** Вступ. У статті здійснено комплексне наукове дослідження правового нігілізму в Силах оборони України як системного деструктивного явища, що має глибокі соціальні, правові та психологічні корені. Акцентовано, що в умовах воєнного стану його прояви стають особливо небезпечними для функціонування військових формувань, підриваючи правопорядок, бойову дисципліну та загалом обороноздатність держави. Правовий нігілізм зумовлює не лише нехтування правом, законами і статутними приписами, а й формує загальну атмосферу правової дезорієнтації, демотивує особовий склад та знижує рівень довіри до військового керівництва і державних інституцій загалом.*

***Мета.** Дослідження має на меті визначити ключові напрями подолання правового нігілізму в Збройних Силах України через всебічний*

аналіз чинників, що його породжують, систематизацію негативних наслідків його поширення, а також розроблення комплексної системи правових, виховних, освітніх і управлінських заходів, спрямованих на формування правової культури особового складу та посилення правопорядку у військовому середовищі.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування, індукція, дедукція) та спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний та функціональний підходи. Інформаційну базу дослідження складають норми чинного законодавства України, включно з Конституцією України, законами, підзаконними нормативними актами, військовими статутами, а також наукові праці українських правознавців - С. Петкова, В. Бойка, І. Копайгори, Б. Шамрая, І. Копотуна та ін.

Результати. У статті виокремлено основні причини поширення правового нігілізму серед військовослужбовців, серед яких: фрагментарність та суперечливість правового регулювання у сфері військової служби, правова невизначеність у процесі прийняття управлінських рішень, деформація правосвідомості через довготривале ігнорування принципів законності, соціальна несправедливість, а також історичні чинники, що сформували зневіру до державних інститутів. Обґрунтовано необхідність формування правової культури у військовому середовищі шляхом системного правового виховання, запровадження якісних освітніх програм, підвищення правової обізнаності особового складу. Визначено роль командирів та офіцерського складу як ключових фігур у формуванні атмосфери правопорядку, зокрема через особистий приклад, відповідальне лідерство та моральний авторитет. Окреслено шляхи удосконалення законодавства, зокрема необхідність введення терміну «правовий нігілізм» у нормативно-правове поле та посилення

юридичної відповідальності командного складу за порушення правопорядку у підрозділах. Розкрито негативні наслідки правового нігілізму в умовах воєнного стану, зокрема дискредитацію державної влади, руйнування довіри до державних інституцій, поширення корупції та зниження морально-психологічної стійкості армії. Зроблено висновок про необхідність комплексного міждисциплінарного підходу до подолання правового нігілізму в Силах оборони України.

Ключові слова: правовий нігілізм, правова свідомість, дисципліна, військовослужбовці, військове право, воєнний стан, правова невизначеність.

Summary. Introduction. The article presents a comprehensive academic study of legal nihilism in the Defence Forces of Ukraine as a systemic destructive phenomenon rooted in deep social, legal, and psychological factors. It is emphasized that under conditions of martial law, its manifestations become particularly dangerous for the functioning of military formations, undermining the rule of law, military discipline, and, consequently, the state's overall defence capability. Legal nihilism results not only in disregard for the law, statutory provisions, and military regulations but also fosters a general atmosphere of legal disorientation, demotivates military personnel, and decreases trust in the military command and public institutions as a whole.

Purpose. The purpose of the study is to identify the key directions for overcoming legal nihilism in the Armed Forces of Ukraine by conducting a comprehensive analysis of the factors contributing to its emergence, systematising the negative consequences of its proliferation, and developing a holistic system of legal, educational, moral, and managerial measures aimed at fostering the legal culture of military personnel and strengthening legal order within the military environment.

Materials and Methods. The methodological basis of the research consists of general scientific methods (analysis, synthesis, abstraction, induction, deduction) and specialised legal methods, including the formal-legal, comparative-legal, systemic-structural, and functional approaches. The informational base of the study includes the current legislation of Ukraine — in particular, the Constitution of Ukraine, laws, subordinate legal acts, military statutes — as well as scholarly works of Ukrainian legal scholars such as S. Petkov, V. Boiko, I. Kopaigora, B. Shamrai, I. Kopotun, and others.

Results. The article identifies the main causes of the spread of legal nihilism among military personnel, including: the fragmentary and contradictory nature of legal regulation in the field of military service; legal uncertainty in the decision-making process; deformation of legal consciousness caused by the long-term neglect of legality; social injustice; and historical factors that have led to public distrust in state institutions. The necessity of developing legal culture in the military environment is substantiated through systematic legal education, the introduction of high-quality educational programmes, and the enhancement of legal awareness among service members. The role of commanders and officers is defined as crucial in shaping an atmosphere of legal order, particularly through personal example, responsible leadership, and moral authority. The article outlines directions for improving legislation, particularly the need to introduce the term “legal nihilism” into the legal framework and to strengthen the legal liability of commanding officers for violations of legal order within their units. The study reveals the negative consequences of legal nihilism under martial law, including the discrediting of state authority, the erosion of public trust in governmental institutions, the spread of corruption, and a decline in the moral and psychological resilience of the armed forces. The conclusion substantiates the need for a comprehensive interdisciplinary approach to overcoming legal nihilism in the Defence Forces of Ukraine.

One of the priority steps must be the legislative introduction of the term "legal nihilism" into the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" and the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine in order to ensure a clear legal interpretation of this phenomenon and its recognition at the level of state policy. It is also advisable to expand the scope of legal liability of commanders and officials for the state of legal culture and legal education within their subordinate units. The systematic implementation of the above-mentioned approaches will contribute to strengthening the rule of law, enhancing the moral and psychological resilience of the personnel, and increasing the overall defence capacity of the state amid prolonged military aggression.

At the same time, overcoming legal nihilism in the military is inextricably linked to combating this phenomenon in society as a whole. This once again confirms the relevance of affirming a progressive legal worldview in Ukraine and increasing the level of political and legal awareness, especially among those who serve as ideologists, organisers, and drivers of reforms. These individuals must not only proclaim but also sincerely adhere to the declared ideas. One of the greatest threats to the democratic development of the state is the practice of selective application or deliberate evasion of legal and procedural norms, motivated by political expediency or the will of individual officials.

Legal science should contribute to ensuring that legal values occupy a leading place among the key criteria for the civilisational quality of Ukraine's transformational processes — namely, the public's satisfaction with the state of legal order, the legality of measures taken, and protection from unlawful encroachments, arbitrariness, and abuse by state authorities. In this context, it is essential to emphasise the priority of legal over political orientations, since the latter are prone to change under the influence of internal or external conjunctures. The growing attention to the interrelation between law and politics in academic research only underlines the need for clear methodological

separation between legal and political values, given their fundamental importance in the development of a modern rule-of-law state.

Key words: *legal nihilism, legal consciousness, discipline, military personnel, military law, martial law, legal uncertainty.*

Постановка проблеми. Прояви правового нігілізму в сучасних умовах воєнного стану в Україні набувають особливої актуальності. У період широкомасштабної агресії проти держави ключовим фактором забезпечення національної безпеки виступає належний рівень військової дисципліни та законності. Одним з основних ризиків у цій площині є правовий нігілізм, який з одного боку проявляється у невиконанні приписів законів та наказів командирів та призводить до порушення військової дисципліни через власну недисциплінованість. З іншого боку самі командири та чиновники через власні протиправні дії та недисциплінованість провокують військовослужбовців рядового складу та породжують умови для правового нігілізму та порушення військової дисципліни. Така деформація правосвідомості підриває засади правопорядку, знижує ефективність управління у військових формуваннях та їх боєздатність, а відтак і обороноздатність держави загалом. Особливо небезпечним це явище стає в умовах нестабільності, невизначеності та постійної зміни оперативної ситуації на фронті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий нігілізм як соціально-правове явище досліджується у працях таких українських науковців, як С. Петков [1], В. Бойко [2], І. Коропатнік [3], І. Копотун [4], Б. Шамрай [5]. Українські вчені приділяють значну увагу проблемі правового нігілізму, вивчаючи його причини та наслідки. Вони відзначають, що правовий нігілізм, як негативне ставлення до права, проявляється у запереченні його соціальної цінності та порушенні законів на різних рівнях. Науковець І. Копайгора визначає правовий нігілізм, як один з напрямків

суспільно-політичної думки, яка заперечує соціальну й особисту цінність права, вважає його найменш сучасним способом регулювання суспільних відносин. Суть його – в загальному негативно заперечувальному, неповажному відношенню до права взагалі і, зокрема, до Законів, інших нормативних актів і до встановленого правопорядку та дисципліни [6]. Українські дослідники виділяють правовий нігілізм як головний чинник гальмування демократичних перетворень в усіх сферах суспільного життя [7]. В умовах зростаючої кількості проявів правового нігілізму в умовах воєнного стану, а також в Силах оборони України, комплексне наукове осмислення цієї проблеми потребує подальших наукових досліджень, зокрема у військовому середовищі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ключових шляхів подолання правового нігілізму в Збройних силах України через аналіз чинників, що його зумовлюють, негативних наслідків, а також обґрунтування системи правових, освітніх, дисциплінарних і законодавчих заходів, спрямованих на формування правової культури особового складу.

Виклад основного матеріалу. Причини виникнення такого явища як правовий нігілізм в Україні доцільно розглядати комплексно. Серед основних чинників можна виділити наступні: історичні, соціально-економічні, недосконалість законодавства, вплив правосвідомості [8].

Історичні причини обумовлені тривалою відсутністю правової культури та досвіду формування правової держави, а також вплив радянської системи, яка не сприяла розвитку поваги до права. В Силах Оборони України прояви «радянщини» є одним із основних причин проявів правового нігілізму, яке має місце не тільки серед рядового складу у вигляді невиконання наказів командирів та недисциплінованості, а також і у командирів, які проявляються у нехтуванні законів, виданні протиправних наказів, відсутності поваги до підлеглих, тощо [9].

Соціально-економічні причини характеризуються низьким рівнем життя, соціальною нерівністю, недостатністю соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, корупцією та недовірою до державних інституцій, що сприяє формуванню негативного ставлення до права. В період воєнного стану в країні, особливо у військових формуваннях корупційна складова є особливо руйнівним чинником [10].

Недосконалість законодавства обумовлена наявністю прогалин в законодавстві, складністю і суперечливістю законів, а також наявною в законодавстві правовою невизначеністю, що призводить до низької ефективності їх застосування і, як наслідок до правового нігілізму [11].

Низький рівень правосвідомості призводить до її деформації на індивідуальному та суспільному рівнях, включаючи правовий інфантилізм, ідеалізм та інші форми, які посилюють прояви правового нігілізму [12].

Правовий нігілізм характеризується негативними наслідками, які в умовах воєнного стану в Україні можуть стати руйнівними для стабільного існування держави. Так, зменшення довіри до держави проявляється через нехтування законами та правовими нормами підриває довіру до державних інституцій, правоохоронних органів та до Сил оборони України. Правовий нігілізм створює сприятливе середовище для корупції та інших правопорушень. Зниження соціальної стабільності знаходить своє відображення через нехтування законами та може призвести до соціальної напруги та нестабільності. Негативний вплив на економічний розвиток має місце, коли правовий нігілізм перешкоджає розвитку економіки, оскільки інвестори не бажають вкладати кошти в країну з високим рівнем корупції та правового свавілля [13]. Наслідки правового нігілізму в Силах оборони України в умовах воєнного стану є особливо небезпечними, оскільки із середини підривають військову дисципліну, боєздатність військових формувань та обороноздатність держави.

Шляхи подолання правового нігілізму, які доцільно запропонувати в сучасних умовах, включають системні зміни у сфері правової освіти та виховання, підвищення рівня правової культури, покращення якості законодавства та забезпечення його ефективного застосування, а також боротьбу з корупцією та зміцнення довіри до держави [14]. Фактично, забезпечення принципу справедливості в усіх сферах суспільства та державного управління є підґрунтям для подолання правового нігілізму. В Силах оборони України забезпечення принципу справедливості набуває особливого значення, оскільки у військовому середовищі загострюються всі проблеми, які існують в суспільстві.

С.В. Петков відзначає, що правовий нігілізм у військовому середовищі є однією з форм девіантної правосвідомості, що проявляється у свідомому нехтуванні законодавчими вимогами. Науковець наголошує, що причини цього явища полягають у недостатній правовій соціалізації, нестабільності правової системи та слабкому інституційному контролі. Ефективність протидії правовому нігілізму полягає у формуванні внутрішньої мотивації до правомірної поведінки [15].

В умовах тривалої війни в Україні особливу увагу слід приділити вивченню причин виникнення правового нігілізму в Силах оборони України. Правовий нігілізм у військовому середовищі зумовлений низкою чинників: правовим інфантізмом особового складу, фрагментарністю законодавства, бюрократизмом у реалізації прав, недостатньою авторитетністю військової юстиції, тощо. Нестабільність та непрозорість правового поля формує правовий песимізм і провокує фактичне ігнорування норм. У контексті воєнного стану спостерігається й правова невизначеність - відсутність чіткого тлумачення деяких норм, нестабільність регулювання статусу військовослужбовця, що лише посилює ризики девіантної правової поведінки [16].

Підвищення правової свідомості військовослужбовців є засадничим кроком у подоланні правового нігілізму. Це передбачає організацію системної правової освіти, роз'яснювальної роботи, використання прикладного матеріалу. Слід акцентувати увагу, що «правова свідомість є основою внутрішньої мотивації дотримання правових норм» [17].

Законодавство у сфері військової служби має бути чітким, доступним та стабільним, зрозумілим та справедливим. Необхідне усунення колізій, приведення норм у відповідність до стандартів міжнародного гуманітарного права. В.П. Петков підкреслює, що ефективність правозастосування прямо залежить від якості нормативного регулювання [18]. Тому, необхідно внесення змін до діючого законодавства України, зокрема доповнити Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також Дисциплінарний статут Збройних сил України терміном «правовий нігілізм» з його чітким визначенням, а саме: правовий нігілізм у військовому середовищі це свідоме невиконання законних наказів командирів, порушення військової дисципліни, а також порушення законів командирами, видання протиправних наказів, тощо. Головна мета притягнення до відповідальності таких порушників дисципліни – це виправлення. Це можливо впровадити через відповідне правове виховання та розроблену систему штрафів. Тобто, ідея полягає не в тому, щоб притягнути порушника до кримінальної відповідальності, покарати та осудити, оскільки жорстке покарання не є ефективним. Головний сенс притягнення до відповідальності виправлення «порушника дисципліни» та в подальшому свідоме та сумлінне виконання своїх обов'язків. Слід запровадити спеціальні норми щодо юридичної відповідальності не лише для виконавців, але й командирів, посадових осіб, які через власну бездіяльність або протиправні дії сприяли виникненню умовам для порушення дисципліни, відчуття несправедливості у особового складу, для формуванню атмосфери безкарності. Отже, притягнення до дисциплінарної

відповідальності у вигляді фінансових санкцій для виправлення та виховання законослухняності порушника дисципліни є дієвими заходами не тільки в Силах оборони України а і в цілому в державі.

Доцільно зазначити, що з метою підвищення мотивації військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських до належного виконання військового та службового обов'язку, підтримки таких осіб та піклування про членів їх сімей прийняті наступні нормативні документи: Порядок організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 948 [19] та Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України, затверджено наказом Міністерства оборони України від 29 січня 2025 року № 59 [20]. Цими документами визначається порядок організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей в системі Міноборони та інших складових сил безпеки і оборони. Серед основних завдань служби супроводу військовослужбовців є: виявлення та оцінки соціальних потреб (проблем) військовослужбовців, які потребують соціального захисту, налагодження та підтримка комунікації з військовослужбовцями, особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейськими з всіма структурами військового керівництва та медичного супроводу, інформування про права військовослужбовців та консультування щодо захисту їх соціальних прав, забезпечення сприяння у вирішенні проблемних питань соціального захисту та відновлення соціальних і родинних зв'язків, тощо. Фактично діяльність служби супроводу спрямована на забезпечення повного соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, що спонукає та сприяє сумлінному

виконанню військовослужбовцем своїх обов'язків, підвищенню дисципліни, самосвідомості та недопущенню вчинення правопорушень, оскільки це гарантує обсяг та рівень соціального захисту не тільки самого військовослужбовця а також і його родини.

Правове виховання повинно бути наскрізним - від вступу до Сил оборони України і до завершення служби. Воно має бути глибоко інтегрованим у всі сфери службової діяльності [19]. У навчальних закладах середньої, професійної та вищої освіти доцільно запроваджувати окремі модулі з правового виховання, залучати юристів до тренінгів і занять. На даний час в суспільстві виникла велика потреба у військових юристах, які повинні мати відповідну підготовку в галузі військового права.

Суворі дисципліна є основою бойового порядку та правопорядку. Військова дисципліна - це правова модель поведінки, що забезпечує функціональність армії у найскладніших умовах. В умовах воєнного стану порушення дисципліни може мати фатальні наслідки. Водночас не менш важливо забезпечувати дисципліну не лише каральними методами, але й через виховання, авторитет командира, особистий приклад старшого складу. Командири повинні нести персональну відповідальність за правову атмосферу у підрозділі, виступати моральними орієнтирами для підлеглих.

Профілактика правопорушень - важливий запобіжник від повторного відтворення правового нігілізму. До таких заходів належать: виявлення ризикових груп військовослужбовців схильних до девіантної поведінки, індивідуальна робота, превентивні бесіди, створення системи оперативного реагування на ознаки девіантної поведінки. Також необхідно налагодити певну виховну роботу і з членами сім'ї військовослужбовців, які схильні до девіантної поведінки. Така робота з сім'ями може призвести до позитивних результатів, оскільки зможе стати певним стримуючим фактором для військовослужбовця, який схильний до порушення дисципліни. Відповідальність не тільки перед побратимами та командирами, а й перед

своїєї родиною сприятиме профілактики правопорушень та зменшенню проявів власної недисциплінованості.

Також необхідно реформувати військову юстицію, посилити її відкритість, забезпечити доступ військовослужбовців до правового захисту. Авторитет військової юстиції є ключем до формування довіри до права в армії.

Важливою умовою подолання правового нігілізму є популяризація позитивного ставлення до права, правової держави та правоохоронних органів [20]. Позитивний приклад правомірної поведінки та морального авторитету командирів відіграє ключову роль у формуванні моделі поведінки особового складу.

Ігнорування права та правових норм у військовому середовищі призводить до дискредитації влади, зниження авторитету командування, руйнування довіри до державних інституцій. Це створює умови для дезорганізації, зниження морального духу, втрати бойової ефективності та загального послаблення обороноздатності держави.

Висновки та перспективи.

Подолання правового нігілізму в Україні та її Збройних Силах є багатограним процесом, що вимагає системного, міждисциплінарного підходу та послідовної державної політики [21]. На основі проведеного дослідження визначено комплекс ефективних напрямів боротьби з цим явищем: формування правової культури у військовому середовищі, удосконалення законодавства, підвищення рівня правової свідомості особового складу, забезпечення належної військової дисципліни, розвиток правового виховання та зміцнення інституційної спроможності військової юстиції.

Одним із пріоритетних кроків має стати законодавче закріплення терміну «правовий нігілізм» у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Дисциплінарному статуті Збройних сил України, з

метою забезпечення однозначного правового трактування цього явища та його визнання на рівні державної політики. Доцільним є також розширення обсягу юридичної відповідальності командирів і посадових осіб за стан правової культури та правового виховання у підпорядкованих підрозділах. Системне впровадження вищезазначених підходів сприятиме зміцненню правопорядку, підвищенню морально-психологічної стійкості особового складу та загальному посиленню обороноздатності держави в умовах тривалої воєнної агресії.

Водночас подолання правового нігілізму в армії нерозривно пов'язане з подоланням цього явища в суспільстві загалом. Це ще раз підтверджує актуальність утвердження в Україні прогресивного правового світогляду, підвищення рівня політичної та правової свідомості, особливо серед тих, хто виконує функції ідеологів, організаторів та провідників реформ. Ці особи повинні не лише проголошувати, але й щиро дотримуватися проголошених ідей. Однією з найбільших загроз демократичному поступу держави є практика вибіркового застосування чи свідомого уникнення реалізації правових і процесуальних норм, мотивована політичною доцільністю або волею окремих посадових осіб.

Юридична наука має сприяти тому, аби серед головних критеріїв цивілізованості трансформаційних процесів в Україні провідне місце посіли правові цінності: задоволення громадян станом правопорядку, законністю застосованих заходів, захищеністю від протиправних посягань, свавілля та зловживань з боку державних структур. У цьому контексті важливо наголосити на пріоритетності саме правових, а не політичних орієнтацій, оскільки останні мають схильність до змін під впливом внутрішньої або зовнішньої кон'юнктури. Зростаюча увага до взаємозв'язку між правом і політикою у наукових дослідженнях лише підкреслює потребу в чіткому методологічному розмежуванні правових та політичних цінностей, з огляду на їх фундаментальне значення у формуванні сучасної правової держави.

Література

1. Петков С.В. Адміністративно-правова реформа в Україні: навч. посіб. Київ: КНТ, 2022. 180 с.
2. Бойко В.П. Правовий нігілізм та форми його прояву у суспільному житті. *Юридичний вісник України*. 2004. № 47. С. 14.
3. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика. Укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 480 с.
4. Закон України «Про запобігання корупції». Науково-практичний коментар. Станом на 27 грудня 2024 року. Укл.: Бесчастний В. М., Бортняк В. А., Журавльов Д. В., Кічук Я. В., Копотун І. М., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Соболь Є. Ю., Татомир Ю. І., Ховпун О. С. За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 644 с.
5. Правовий режим воєнного стану в Україні: юридична суть правового режиму воєнного стану; обмеження основних прав і свобод людини під час дії воєнного стану; нормативна база та пов'язані нормативні акти; актуальна судова практика. Укл. : Бесчастний В. М., Джус О. А., Комісаров О. Г., Коропатнік І. М., Лошицький М. В., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М. / За заг. ред. Шамрая Б. М. Київ. ВД «Професіонал», 2025. 468 с.
6. Копайгора І.Д. Правовий нігілізм в Україні: поняття, причини виникнення, етапи становлення. *Forum Prava*. 2017. (5). 189–194.
7. Петков С.В., Пащенко П.М. Правовий нігілізм як головний чинник гальмування демократичних перетворень в усіх сферах суспільного життя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2023/7.pdf (дата звернення: 15.07.2025).

8. Pysmenna O., Lavrentii Z. Legal nihilism in Ukraine: causes and methods of overcoming. *SWorld-Ger Conference Proceedings*, 1(gec31-00). 2024. P. 105–109.

9. Чорнодід Г. Історичні причини виникнення основ правового нігілізму в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2018. Том 1, № 35. С. 37-40.

10. Дручек О.В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння. *Форум права*. 2009. № 2. С. 140–144. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09dovpdr.pdf> (дата звернення: 15.07.2025).

11. Пащенко П.М. Систематизація законодавства щодо юридичної відповідальності за правопорушення відповідно до положень Конституції України, як основа правопорядку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Том 35 (74), № 3. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/6.pdf (дата звернення: 15.07.2025).

12. Петков С. Поділ правопорушення (delictum) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції. *Публічне право*. 2020. № 1 (37). С. 72–84.

13. Турчин О. С. Правовий нігілізм: сутність та шляхи подолання. *Advanced technologies of science and education: XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція*. 23–26 березня 2021.

14. Мороз Л.І Мінімізація правового нігілізму як умова національної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 117–126.

15. Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією С.В. Петкова, І. М. Копотуна. Прага: Європейський інститут післядипломної освіти, 2020. 340 с.

16. Мороз Л.І. Мінімізація правового нігілізму як умова національної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2012. Вип. 2 (1). С. 117–126.

17. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. *Філософія: конспект лекцій : збірник праць*. К., 2012. 750 с.

18. Петков В., Петков С. Юридична відповідальність за злочини: до питання щодо видового поділу правопорушень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 2(54)/2023. С. 57–62.

19. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 20.08.2024 № 948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF>), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-п#n10> (дата звернення: 01.07.2025).

20. Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України 29 січня 2025 року № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (дата звернення: 01.07.2025).

21. Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 25–33.

22. Тригубенко Г.В. Пріоритетні напрямки подолання правового нігілізму в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2015. Вип. 1, Т. 1. С. 123–126.

23. Шатій С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 235-239.

References

1. Pietkov S.V. Administratyvno-pravova reforma v Ukraini: navch. posib. Kyiv: KNT, 2022. 180 s.
2. Boiko V.P. Pravovy nihilizm ta formy yoho proiavu u suspilnomu zhytti. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2004. № 47. S. 14.
3. Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: zahalna kharakterystyka kontseptsii; mizhnarodnyi aspekt; normatyvne rehuliuвання; sudova praktyka. Ukl.: Aliiev R. V., Dzhus O. A., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Pietkov V. P., Pietkov S. V., Skrynkovskyi R. M., Shamrai B. M., Yurkov A. V. Kyiv. VD «Profesional», 2024. 480 s.
4. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii». Naukovo-praktychnyi komentar. Stanom na 27 hrudnia 2024 roku. Ukl.: Beschastnyi V. M., Bortniak V. A., Zhuravlov D. V., Kichuk Ya. V., Kopotun I. M., Mykytiuk M. A., Pietkov S. V., Skrynkovskyi R. M., Sobol Ye. Yu., Tatomyr Yu. I., Khovpun O. S. Za zah. red. Kopotuna I. M. Kyiv: Vyd. «Tsentr uchbovoi literatury», 2024. 644 s.
5. Pravovy rehym voiennoho stanu v Ukraini: yurydychna sut pravovoho rehymu voiennoho stanu; obmezhenia osnovnykh prav i svobod liudyny pid chas dii voiennoho stanu; normatyvna baza ta poviazani normatyvni akty; aktualna sudova praktyka. Ukl. : Beschastnyi V. M., Dzhus O. A., Komisarov O. H., Koropatnik I. M., Loshytskyi M. V., Mykytiuk M. A., Pietkov S. V., Skrynkovskyi R. M., Shamrai B. M. / Za zah. red. Shamraia B. M. Kyiv. VD «Profesional», 2025. 468 s.
6. Kopaihora I.D. Pravovy nihilizm v ukraini: poniattia, prychny vynyknennia, etapy stanovlennia. Forum Prava. 2017. (5). 189–194.

7. Pietkov S.V., Pashchenko P.M. Pravovy nihilizm yak holovnyi chynnyk halmuvannia demokratychnykh peretvoren v usikh sferakh suspilnoho zhyttia. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2023/7.pdf (access date: 15.07.2025).

8. Pysmenna O., Lavrentii Z. Legal nihilism in Ukraine: causes and methods of overcoming. SWorld-Ger Conference Proceedings, 1(gec31-00). 2024. P. 105–109.

9. Chornodid H. Istorychni prychny vynyknennia osnov pravovoho nihilizmu v Ukraini. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Yurysprudentsiia. 2018. Tom 1, № 35. S. 37-40.

10. Druchek O.V. Pravovy nihilizm: pidkhody do rozuminnia. Forum prava. 2009. № 2. S. 140–144. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09dovpdr.pdf> (access date: 15.07.2025).

11. Pashchenko P.M. Systematyzatsiia zakonodavstva shchodo yurydychnoi vidpovidalnosti za pravoporushennia vidpovidno do polozhen Konstytutsii Ukrainy, yak osnova pravoporiadku. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky. 2024. Tom 35 (74), № 3. URL: https://www.juris.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/6.pdf (access date: 15.07.2025).

12. Pietkov S. Podil pravoporushennia (delictum) za stupenem suspilnoi nebezpeky na prostupok (suspilno shkidlyve diiannia) ta zlochyn (suspilno nebezpechne diiannia) v konteksti reformuvannia kryminalnoi yustytzii. Publichne pravo. 2020. № 1 (37). S. 72–84.

13. Turchyn O. S. Pravovy nihilizm: sutnist ta shliakhy podolannia. Advanced technologies of science and education: XIV Mizhnarodna naukova internet-konferentsiia. 23–26 bereznia 2021.

14. Moroz L.I. Minimizatsiia pravovoho nihilizmu yak umova natsionalnoi bezpeky derzhavy. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2012. № 2 (1). S. 117–126.

15. Deliktologhiia: Monohrafiia. Pid zahalnoiu redaktsiieiu S.V. Pietkova, I. M. Kopotuna. Praha: Yevropeyskyi instytut pisliadyplomnoi osvity, 2020. 340 s.

16. Moroz L.I. Minimizatsiia pravovoho nihilizmu yak umova natsionalnoi bezpeky derzhavy. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia psykholohichna. 2012. Vyp. 2 (1). S. 117–126.

17. Bondarevskyi V.H. Pravovyi nihilizm v Ukraini ta shliakhy yoho podolannia. Filosofiia: konspekt lektsii : zbirnyk prats. K., 2012. 750 c.

18. Pietkov V., Pietkov S. Yurydychna vidpovidalnist za zlochyny: do pytannia shchodo vydovoho podilu pravoporushen. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2023. № 2(54)/2023. S. 57–62.

19. Deiaki pytannia vprovadzhennia diialnosti sluzhb suprovodu viiskovosluzhbovtsiv, osib riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu, politseiskykh ta chleniv yikh simei: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok vid 20.08.2024 № 948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF>), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-p#n10> (access date: 01.07.2025).

20. Polozhennia pro sluzhbu suprovodu viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei v systemi Ministerstva oborony Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy 29 sichnia 2025 roku № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (access date: 01.07.2025).

21. Topol Yu.O. Pravovyi nihilizm: stan, determinanty ta mozhlyvi shliakhy podolannia. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. 2004. № 4. S. 25–33.

22. Tryhubenko H.V. Priorytetni napriamky podolannia pravovoho nihilizmu v Ukraini. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii «Iurydychni nauky». Kherson, 2015. Vyp. 1, T. 1. S. 123–126.

23. Shatii S., Bondarenko A. Prychyny pravovoho nihilizmu ta shliakhy yoho podolannia v Ukraini. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2017. № 2. S. 235-239.